

UDK: 07(497.5)"1848/1849"

949.75 "1848/1849"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 28.3.1999.

Zagrebački opozicijski list *Südslawische Zeitung* o odjeku revolucionarnih previranja 1848.-1849. u Hrvatskoj i Vojvodini

VLASTA ŠVOGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U ovome radu autorica analizira pisanje zagrebačkoga opozicijskog lista *Südslawische Zeitung* o odjeku revolucionarnih previranja 1848.-1849. godine u Hrvatskoj i Vojvodini. U radu se prikazuje odnos lista *Südslawische Zeitung* prema hrvatskom programu i hrvatskom političkom pokretu 1848.-1849. te odnos prema srpskom političkom pokretu u južnoj Ugarskoj i istočnoj Slavoniji.

Uvod

Zagrebački opozicijski liberalni list *Südslawische Zeitung* (1849.-1852.) od samog početka izlaženja (počeo je izlaziti 3. siječnja 1849.) detaljno je pratio onovremene suvremene događaje u Hrvatskoj vezane uz revolucionarna previranja u susjednim zemljama u sklopu Habsburške Monarhije. S obzirom na to da je bila riječ o dnevnom političkom listu, uredništvo se na događaje iz 1848. godine vraćalo namjeravajući bolje obrazložiti uzroke i posljedice suvremenih događaja. Uredništvo se na čelu s glavnim urednikom, češkim publicistom Josipom Prausom i izdavačem Dimitrijem Demetrom bavilo uz političke probleme i aktualnim gospodarskim i kulturnim pitanjima, a predloženim rješenjima je težilo prema modernizaciji pojedinih dijelova hrvatskog društva polovinom 19. stoljeća, odnosno prema njegovoj modernizaciji u cjelini. Široki raspon interesa uredništva došao je do izražaja ne samo na tematskom nego i na prostornom planu. Najzastupljenije su naravno vijesti iz Hrvatske, ali se vrlo dobro prate i događaji u slavenskim pokrajinama Habsburške Monarhije, a posebice u Sloveniji i Vojvodini, te u susjednim zemljama Monarhije. U ovome ću radu također prikazati kako *Südslawische Zeitung* prati događaje u Vojvodini tijekom revolucionarnih godina 1848. i 1849. Uredništvo sa simpatijama prati srpski pokret u južnoj Ugarskoj i vrlo često povezuje njegove ciljeve s ciljevima hrvatskog pokreta 1848. godine, što je uglavnom bilo i stajalište službene hrvatske politike. Međutim, kako je

vrijeme odmicalo prema kraju 1849. godine dolazilo je do sve jačeg razilaženja između hrvatske i srpske strane, a to se odrazilo i na pisanje lista *Südslawische Zeitung* o Vojvodini. Primjetno je također da se događaji u Vojvodini prate s nešto manje pozornosti nego oni u Hrvatskoj, što je posve razumljivo uzme li se u obzir tadašnja prometna povezanost na ovim prostorima, a pojedini aspekti javnog života, primjerice poput kulture, gotovo da i nisu prikazani. To je posljedica činjenice što su u listu *Südslawische Zeitung* uglavnom objavljivali priloge svojih dopisnika iz Vojvodine koji se u okolnostima kada je njihova zemlja izravno bila izložena ratu nisu mogli baviti onim vidovima javnog života koji nisu bili neposredno vezani uz vođenje rata i nacionalni opstanak.¹

I. Südslawische Zeitung o odjeku mađarskih i talijanskih revolucionarnih događaja u Hrvatskoj 1849. godine

Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* veliku je pozornost posvećivalo aktualnoj političkoj situaciji u Hrvatskoj, trenutačnom stanju u kulturi, gospodarstvu, sudstvu i upravi te iznosilo ideje o budućim reformama koje je smatralo potrebnim ne samo na političko-upravnom, nego i na kulturnom i gospodarskom planu.² Ovdje ću se ograničiti na prikaz događaja i djelovanja

¹ O prikazu mađarske revolucije i revolucionarnih previranja u talijanskim zemljama na stranicama lista *Südslawische Zeitung* usp. Vlasta ŠVOGER, "Südslawische Zeitung o revolucionarnim zbivanjima 1848.-1849. u Habsburškoj Monarhiji" (*Südslawische Zeitung*) koji će biti objavljen u zborniku radova sa znanstvenog skupa *Hrvatska 1848. i 1849.* O listu *Südslawische Zeitung* usp. Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939.* (Povijest novinstva), Zagreb 1962., 170.-172.; Mirjana GROSS, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860.* (Počeci), Zagreb 1985., 404. i Vlasta ŠVOGER, "Obrisi hrvatskog liberalizma: Romuald Josip Kvaternik i zagrebački list *Südslawische Zeitung* (1849.-1852.)." *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP) 30/1998., br. 2., 263.-276. Literaturu o hrvatskom i srpskom političkom pokretu 1848. navest ću u odgovarajućim odjeljcima.

² Navest ću samo neke radove koji se bave hrvatskim političkim pokretom 1848.-1849. u cjelini, ili njegovim pojedinim aspektima, odnosno djelovanjem pojedinih hrvatskih političkih organa: Jaroslav ŠIDAK, "Narodna zahtijevanja" od 25. ožujka - program hrvatske Četrdesetosme", 33.-75., ISTI, "Austroslavizam i Slavonski kongres u Pragu 1848." (Austroslavizam), 95.-114., "Listopadska revolucija u Beču i politika austroslavizma" (Listopadska revolucija), 249.-289., "Hrvatsko-mađarski odnosi u ljetu i ranu jesen 1848." (Hrvatsko-mađarski odnosi), 197.-248., "Hrvatski pokret 1848/49. u historiografiji", 323.-358., "Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848." (Seljačko pitanje 1848.), 145.-174. Svi ovi radovi objavljeni su u: Jaroslav ŠIDAK, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.* (dalje: Studije 1848-49.), Zagreb 1979.; Inna Ivanovna LEŠČILOVSKAJA, *Obščestvenno-političeskaja borba v Horvatii 1848-1849.*, Moskva 1977.; Vaso BOGDANOV, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49.*, Zagreb 1949.; isti, *Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848/49. u svjetlu naše četrdesetosmaške štampe*, Zagreb 1949.; isti, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Zagreb 1958.; Tomislav MARKUS, "Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine: osnovna zbivanja i ideje" (Hrvatski pokret 1848.-

različitih službenih organa te pojedinaca koji su u vezi s revolucionarnim događajima u Habsburškoj Monarhiji, a posebno u Mađarskoj, iz kuta gledanja autora članaka objavljenih u ovome zagrebačkom opozicijskom listu.

Südslawische Zeitung kao dnevni list koji je počeo izlaziti početkom siječnja 1849. godine uglavnom se nije vraćao u prošlost pa revolucionarne događaje 1848. godine spominje uglavnom radi boljeg i argumentiranijeg komentiranja suvremenih događaja ili političkog usmjerenja pojedinih osoba ili institucija. Takav postupak primjenjuje i autor četiriju članaka s naslovom "O tome što je potrebno narodu kod nas". Autor ukratko oslikava atmosferu od početka revolucije, opisuje oduševljenje nakon careva obećanja ustava i postupke "Mađara ... koji je već krajem travnja s ožujskim tekovinama mogao postupati kao s dobrim plijenom, pri čemu je za sebe, prema starom običaju, prigrabio lavovski dio", a slavenski narodi u Ugarskoj dobili su samo "poneku mršavu košćicu bez ikakve srži". Neslavenski narodi, pogođeni ovakvim postupkom Mađara koji narodnostima Ugarske nisu priznavali ona prava koja su za sebe tražili, odlučili su uzeti svoju sudbinu u vlastite ruke. Naišli su na odbijanje i nije čudno što se nekadašnje prijateljstvo pretvorilo u netrpeljivost i mržnju, stara veza je popucala i došlo je do građanskog rata. Autor konstatira da se narod u Hrvatskoj pokrenuo tek nakon oslobođanja od kmetstva³, ali da se i dalje nalazi u potpunome neznanju o tome što su zapravo ožujске stečevine. U situaciji dok narod nije prosvijećen ožujске stečevine ostatak će rezultat "mršavih nastojanja", a sam narod će biti "čisti stroj, oruđe bez volje". Stoga je hitno trebalo ukloniti taj nedostatak i školovati narod. Polazeći od povjerenja u velike sposobnosti i pravilno rasuđivanje naroda, autor iznosi shvaćanje da do ovakva krvavog sukoba u Monarhiji ne bi niti došlo da su se vođe obratile narodu i razumljivim riječima objasnile bit glavnih zahtijeva (ravnopravnost naroda, uvođenje građanskih sloboda i preobrazba Monarhije na temelju poštivanja zajedničkih interesa). U tom bi se slučaju, naime,

1849.), *Povijesni prilogi* (PP) 15., Zagreb 1996., 11.-58.; isti, "Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.-1849." (Mađarski nacionalizam), *ČSP* 29., br. 1., Zagreb 1997., 41.-67.; isti, "Korespondencija ban Jelačić - Bansko vijeće 1848.-1849. kao povijesni izvor" (Korespondencija Jelačić - Bansko vijeće), *ČSP* 30., br. 1., 25.-49.; isti, "Zakonske osnove Odbora Sabora Hrvatske i Banskog vijeća 1849. godine" (Zakonske osnove), *ČSP* 28., br. 1.-2., Zagreb 1996., 139.-159.; Petar KORUNIĆ, "Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848-1849." (Jugoslavenska ideja), *Radovi Instituta za hrvatsku povijest (RHIP)* 14., Zagreb 1981., 91.-228.; isti, *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici (Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-1870.)*, Zagreb 1986.; isti, "Program konfederalizma u hrvatskoj političkoj i društvenoj misli u XIX. stoljeću" (Program konfederalizma), *PP* 10., Zagreb 1991., 103.-156.; isti, "Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine. Prilog poznavanju porijekla hrvatske nacije i države Hrvatske" (Hrvatski program), *PP* 11., Zagreb 1992., 177.-252.; Iskra IVELJIĆ, "O značenju unutrašnjeg odsjeka Banskog vijeća (1848-1850)" (O značenju unutrašnjeg odsjeka), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest (RZHIP)* 22., Zagreb 1989., 71.-94.; ista, "Pokušaj stvaranja hrvatske vojske 1848/49. godine" (Pokušaj stvaranja), *ČSP* 24., br. 2., Zagreb 1992., 47.-58. Pojedine druge radove koji također razmatraju navedenu problematiku navoditi će vezano uz određene probleme u bilješkama.

³ O tome usp. J. ŠIDAK, *Seljačko pitanje 1848.*, 145.-174.

"nacije"⁴ Carstva međusobno već sporazumijele i zao duh laži, tame, nesloge i bratske mržnje ne bi nad njima više imao nikakvu moć." U skladu s vlastitom tezom da do revolucija može doći samo kod neobrazovanih naroda autor članka procjenjuje i mađarsku revoluciju te drži da Kossuth ne bi mogao povući narod u otvorenu pobunu u slučaju da je veći dio mađarskog naroda shvatio gdje leži njegova budućnost koju autor ovoga članka očigledno vidi u Monarhiji. Stoga on poziva sve plemenite i školovane pojedince da aktivno sudjeluju u prosvječivanju naroda, jer je osobito nakon prošlogodišnjih ožujkskih događaja u kojima su mase imale veliku ulogu potrebno obrazovati narod i to ne samo u "strateškom nego još neusporedivo više u moralnom smislu". Narodu je dakle potrebno približiti sve stečevine civilizacije⁵, što nije moguće bez širenja obrazovanja među svim slojevima. Prihvatanjem načela "obrazovanje za sve", što u onovremenim uvjetima doduše nije bilo u cjelini izvedivo, uredništvo lista *Südslawische Zeitung* pokazalo je smisao ne samo za teoretsko uobličavanje, već i za konkretno ostvarivanje shvaćanja o potrebi modernizacije hrvatskog društva na temelju osnovnih odrednica građanskog društva za što je svakako jedna od temeljnih pretpostavki širenje pismenosti i obrazovanja.

I u spomenutim člancima autor krivnju za krvavi sukob koji je bio u tijeku pripisuje uglavnom Mađarima, premda to izrijeком ne kaže. Također je primjetna težnja za preuređenjem Monarhije prema (kon)federalističkoj koncepciji, premda niti to izravno ne navodi, ali je u skladu sa shvaćanjima koja su tada dominirala u zagrebačkoj javnosti, a zastupao ih je izrijeком i ovaj list.⁶ I kasnije kada je postalo jasno da austrijska vlada niti ne pomišlja na preuređenje Habsburške Monarhije u federaciju/konfederaciju⁷ ravnopravnih naroda, a posebno nakon proglašenja oktobra 1849. ustava, *Südslawische Zeitung* se zalagao za takvo preuređenje Monarhije. U brojnim člancima izriče

⁴ U izvorniku se koristi pojam "Nationen" koji odgovara našem izrazu "nacije". Ovaj pojam koristim u tekstu na hrvatskome jeziku radi vjernijeg prenošenja značenja, premda sredinom XIX. st. u Habsburškoj Monarhiji još nije bilo nacija u današnjem značenju. Iako se na stranicama lista *Südslawische Zeitung* uglavnom koristi pojam "Nation(en)", u ovome ću se radi koristiti pojmom "narod", a u citatima ću "Nation" prevoditi kao "nacija".

⁵ "Ueber das, was dem Volke bei uns noth thut" I., II., III., SZ. 3. 1. 1849./1., 5. 1. 1849./2., 8. 1. 1849./3. i 10. 1. 1849./4. Citati su iz br. 2. i 4.

⁶ Riječ je o koncepciji o preuređenju Monarhije poznatoj i pod nazivom austroslavizam. O toj koncepciji usp. navedene rasprave Jaroslava ŠIDAK, Austroslavizam, Listopadska revolucija, Hrvatsko-mađarski odnosi; P. KORUNIĆ, Jugoslavenska ideja, Pro-gram konfederalizma; T. Markusa, Zakonske osnove; te monografiju Mirjane GROSS, *Počeci*, 62.-63.; Drukčiju interpretaciju prihvaćanja ideje austroslavizma u službenoj hrvatskoj politici donosi T. MARKUS u raspravama: Hrvatski pokret 1848.-1849., 30.-33. i bilj. 46. na str. 33., Mađarski nacionalizam, Korespondencija Jelačić - Banskog vijeće.

⁷ Premda se u listu *Südslawische Zeitung* za označavanje željenoga budućeg državnog uređenja Habsburške Monarhije uglavnom koristio pojam "federacija", radilo se zapravo o svojevrsnoj kombinaciji federativnih i konfederativnih elemenata, jer je *Südslawische Zeitung* u ime hrvatske javnosti zahtijevao vrlo veliku autonomiju za savezne jedinice u preuređenoj Monarhiji, a preuređenje Monarhije smatralo se osnovnim preduvjetom za nesmetani razvoj suverenih saveznih jedinica koje je čine.

se nazadovljstvo oktrojem i podvrgavaju se kritici njegova osnovna načela. Najjače se osuđuje centralizacija koja se uvodi ovim ustavom, a koja je potpuno suprotna težnjama većine naroda⁸ za preuređenjem Monarhije u saveznu državu i krajnje sužavanje samouprave krunovina. Činjenica da oktrojem nije ostvareno jedinstvo hrvatskih zemalja (za Dalmaciju se doduše kaže da bi se trebala sjediniti s Hrvatskom i Slavonijom, ali je neizvjesno kada, a Vojna krajina smatra se posebnom krunovinom i njezina dotadašnja organizacija trebala bi ostati na snazi) izazvala je u Hrvatskoj veliku ogorčenost, a tome je pridonijela i činjenica da se u oktroju Bansko vijeće niti ne spominje, iz čega uredništvo izvodi zaključak da će ga centralna vlada vjerojatno ukinuti. Oktrojem su doduše proširene ovlasti Hrvatskog sabora, ali sa zadatkom ujednačavanja hrvatskih zakona s oktroiranim ustavom. Hrvatska javnost je osudila odnos oktroja prema Vojvodini koja se ne smatra krunovinom, nego se predviđa njezino ujedinjenje s jednom drugim krunovinom, a također i prema Slovacima kojima se dopušta tek korištenje materinjeg jezika u javnom životu. Sumnju uvodničara u listu *Südslawische Zeitung* pobudila je i činjenica da je oktroirani ustav sastavljen samo na njemačkom jeziku, jer na osnovi toga nazire mogućnost da će se nacionalni jezik moći koristiti samo u skromnome krugu "krunovinskog života", dakle samo u autonomnim poslovima krunovine, a to je povreda načela ravnopravnosti naroda. Činjenica da oktroj ipak ostavlja mogućnost promjena koje bi trebao izglasovati centralni parlament, ostavlja nadu da su moguće i promjene radi ostvarenja temeljnih hrvatskih interesa.⁹ U nepotpisanome uvodniku autor polemizira s bečkim listovima i odbacuje njihove tvrdnje da se Južni Slaveni u Monarhiji, a to dakako vrijedi i za Hrvate, nakon proglašenja oktroja nemaju razloga buniti jer je oktroirani ustav proglasio jedinstvo Austrije te je Hrvatsku i ostale južnoslavenske zemlje usko povezao s Austrijom, a to su navodno narodi koji žive u tim zemljama tražili od početka mađarskoga separatističkog pokreta. Suradnik lista *Südslawische Zeitung* odgovara da su se spomenti narodi doista htjeli povezati s Austrijom i da su se borili za Austriju, ali ne za staru Austriju, nego za novu Austriju kao saveznu državu stvorenu na osnovi ravnopravnosti naroda i u kojoj bi narodi dobili jamstva za svoju nacionalnu autonomiju i samostalni razvitak.¹⁰ Nekome će se ovakvo inzistiranje na nečemu što tada više nije imalo realnih izgleda za uspjeh možda činiti naivnim i deplasiranim, ali treba naglasiti da, za razliku od službenih hrvatskih državnih organa, novine nisu morale voditi računa o realnim mogućnostima za ostvarenje pojedinih zahtjeva i koncepcija. U svakom slučaju uredništvo lista

⁸ Ovdje se ponajprije misli na slavenske narode Monarhije, osim Poljaka, jer su oni i neslavenski narodi bili protiv takvog preuređenja Monarhije. Smatram da u listu *Südslawische Zeitung* nisu dovoljno uzimali u obzir tu činjenicu.

⁹ Usp. npr. SZ, 12. 3. 1849./30., 7. 4. 1849./42. Detaljniju karakteristiku oktroiranog ustava v. kod M. GROSS, *Počeci*, 14.-17. Cjeloviti tekst oktroiranog ustava na hrvatskom jeziku s komentarima objavio je Bogoslav ŠULEK, *Austrijski državni ustav (Konstitucija)*. Zagreb 1850.

¹⁰ Uvodnik, SZ, 30. 3. 1849./38.

Südslawische Zeitung je izražavanjem vlastitog nezadovoljstva oktroiranim ustavom izražavalo i negativno stajalište većeg dijela hrvatske javnosti pa i službenih hrvatskih političkih organa prema ovome ustavu. O tome svjedoči i odbijanje Banskog vijeća da proglasi oktroirani ustav temeljnim zakonom u Hrvatskoj i Slavoniji, što je učinjeno tek nakon pritisa iz Beča i Jelačićeva ponovljena naloga početkom rujna 1849. Tako je Hrvatska kao posljednja u nizu dinastiji odanih zemalja priznala i proglasila oktroirani ustav.¹¹

Cjelokupna hrvatska javnost bila je nezadovoljna time kako je bečka vlada tretirala Hrvatsku. Ali dok su Sabor, Bansko vijeće i drugi službeni organi bili vezani diplomatskim obzirima i morali su nezadovoljstvo izražavati u blažem obliku, politički listovi nisu bili vezani takvim obzirima i mogli su prilično slobodno izražavati vlastito mišljenje o tome pitanju, snoseći pritom rizik eventualne zabrane pojedinog broja ili lista u cjelini. Situacija je postala složenija i za novine opasnija nakon donošenja Privremenog zakona o štampi u svibnju 1849. koji je predviđao stroge kazne za prekršitelje. Nakon donošenja ovoga zakona politički su se listovi nalazili pod budnim okom policijskih i upravnih organa u Zagrebu i Beču kamo se morao slati po jedan primjerak svakih novina.¹² Nepotpisani uvodnik u listu *Südslawische Zeitung*

¹¹ O problemu proglašenja oktroiranog ustava v. korespondenciju bana Jelačića i banskog namjesnika Mirka Lentulaja: Jelačićevo pismo od 28. srpnja 1849., Hrvatski državni arhiv (HDA), Banska pisma (BP), 1849/CLIV/335d; ovdje je pismo objavio Stjepan MIRKOVIĆ, *Ivan Kukuljević Sakcinski*, Zagreb 1861., 43.-45.; pismo M. Lentulaja Jelačiću od 4. kolovoza 1849., S. MIRKOVIĆ, n. dj. 45.-46.; drugo Jelačićevo pismo Lentulaju od 22. kolovoza 1849., HDA, Bansko vijeće (BV), Unutarnji odsjek (UO), 1849/VII/9160-1890. te Lentulajevo pismo Jelačiću od 30. kolovoza 1849., HDA, BP, CLVI., 1849/525. Sva su spomenuta pisma objavljena u knjizi Tomislava MARKUSA, *Korespondencija bana Jelačića i Banskoga vijeća 1848.-1850.* (Korespondencija), Zagreb 1998., 267., 269., 274.-276., 279., a posljednja dva i u Dodatku knjige Josipa NEUSTÄDTERA, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, sv. 2. (dalje: Ban Jelačić), uredio Igor GOSTL, Zagreb 1998., 461.-462., 465.-467.

¹² Na molbu ministra unutarnjih poslova u Beč se trebao slati po jedan primjerak svih novina koje su izlazile u Hrvatskoj. O tome Jelačić obavještava Bansko vijeće pismom od 14. veljače 1849., HDA, BV, XIII., Prosvjetni odsjek (PO), 1849/1595-35. Iz korespondencije između Jelačića i Banskog vijeća je vidljivo da je *Südslawische Zeitung* izlazio pod budnim okom Banskog vijeća i državnih odvjetnika i da je njegov urednik nekoliko puta opomenut zbog "revolucionarnog" tj. opozicijskog pisanja lista koji je uređivao. O tome v. Lentulajevo pismo Jelačiću od 15. svibnja 1849., HDA, BP, CLIII., 1849/260.; Jelačićevo pismo od 1. srpnja 1849., HDA, BV, VII., UO, 1849/7065-1415.; Jelačićevo pismo Lentulaju od 10. veljače 1850., HDA, BV, IX., UO, 1850/1776-276.; HDA, BP, 1850/CLXIII/826j.; Lentulajevo pismo Jelačiću od 21. veljače 1850., HDA, BP, CLX., 1850/253.; Jelačićevo pismo Lentulaju od 4. ožujka 1850., HDA, BP, CLX., 1850/253a. Usp. i T. MARKUS, *Korespondencija*, 151., 208.-209., 244.-246., 417.-418., 430.-431., 446. Ovaj tiskovni zakon nije stupio na snagu, osim odredbe o jamčevini (kauciji) zbog protivljenja Ivana Mažuranića, zamjenika generalnog prokuratora, i ministra pravosuđa Schmerlinga. On nije želio priznati Jelačićeve naredbe proglašene prije nego što je bečka vlada preuzela vlast u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji pa je ovlastio Mažuranića za postupanje prema vlastitoj procjeni do donošenja novog zakona o tisku. Zbog ovakvih ovlasti Mažuranić je u određenoj mjeri uspijevao zaštititi liberalni tisak u Hrvatskoj do srpnja 1851. kada su carskom naredbom krunovine dobile mogućnost zabrane nepoželjnih novina. M. GROSS, *Počeci*, 401.-402.

okarakterizirao je npr. politiku bečke vlade prema Hrvatskoj kao puko taktiziranje radi dobivanja na vremenu i smirivanja nezadovoljstva naroda u situaciji kada ono predstavlja veliku opasnost prije konačnog rješenja ugarskog pitanja. U ovome je slučaju riječ o glasinama da će car sankcionirati zaključke Hrvatskog sabora iz 1848. koje su se pojavile nakon jasno izraženog nezadovoljstva oktrojem u Hrvatskoj. U prilog tomu da je doista riječ samo o taktiziranju autor navodi carevo pismo banu Jelačiću o Vojnoj krajini. Sumnju uredništva lista *Südslawische Zeitung* pobuđuje činjenica da se u Vojnoj krajini zadržava stari vojnički ustroj te da se krajišnicima obećava općinski ustav (*Gemeindeverfassung*), a ne pokrajinski ustav (*Landesverfassung*). To što se graničarima obećava sloboda privatnog vlasništva, ali se izričito ne navode političke slobode, autor tumači kao namjeru ministarstva "i u buduće zadržati Vojnu krajinu kao puku vojnu koloniju". Kao jedini način da se stanovnicima Vojne krajine prizna potpuna ravnopravnost s ostalim narodima Monarhije autor navodi sankcioniranje saborskih zaključaka, jer bi se na taj način i na krajišnike primjenjivao ustav Hrvatske i Slavonije. Eventualno pretvaranje Vojne krajine u posebnu krunovinu autor ocjenjuje kao narušavanje ravnopravnosti naroda civilne Hrvatske i Slavonije i poziva vladu da prizna saborske zaključke.¹³ Ovaj primjer pokazuje da bečka vlada nije bila spremna zadovoljiti težnje Hrvata i da je pod znakom pitanja još uvijek bilo čak i ostvarenje temeljnih zahtjeva hrvatskoga nacionalnog programa, odnosno samouprave i teritorijalne cjelovitosti Hrvatske unutar Habsburške Monarhije.

Ban Jelačić poduzeo je odgovarajuće mjere u skladu sa zahtjevom iznesenim u carevom ručnom pismu od 31. 3. 1849. da se u Beč pošalju prijedlozi o usklađivanju institucije Vojne krajine s hrvatskim ustavom i s carskim ustavom. Na razini od vojnih komuniteta naviše trebale su se osnovati komisije koje će razmotriti ovaj problem i izraditi prijedloge za njegovo rješavanje. Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* u kraćem je komentaru upozorilo članove tih komisija neka ne zaborave da su stanovnici Vojne krajine spremno prinosili tolike krvave žrtve za Austriju, "jer su sa sigurnošću očekivali potvrdu saborskih zaključaka u svezi Krajine (naglašeno u izvorniku)." Uredništvo je u bilješci napomenulo da se je, sudeći prema izvješćima koje su dobili, već nekoliko krajiških pukovnija službeno očitovalo u prilog članka 26. Hrvatskog sabora iz 1848., "budući da je on na jedini mogući način već sjedinio vojno načelo s načelom ustava".¹⁴ Hrvatska je javnost nakon ovakvog postupka iz Beča opet stekla dojam da će sami Hrvati moći barem do određene mjere utjecati na političke odluke koje se odnose na jedno od najvažnijih pitanja za budućnost Hrvatske i da se u Beču ozbiljno razmatraju i njihovi zahtjevi. Zbog svoga značenja za budućnost Hrvatske, opće prihvaćeno mišljenje je bilo da je za

¹³ Uvodnik, *SZ*, 18.4.1849./46. Carevo ručno pismo banu o kojemu je riječ u ovome članku objavljeno je u *SZ*, 13.4.1849./44. Istim je datumom (13.4.1849.) datirano i Jelačićevo pismo Lentulaju u čijem prilogu mu šalje spomenuto carevo ručno pismo, HDA, BP, CLIII., 1849/178.; objavio T. MARKUS, *Korespondencija*, 194.

¹⁴ "Aus der Warasdiner Grenze", *SZ*, 28. 8. 1849./131.

budući nacionalni, politički, kulturni i gospodarski razvoj Hrvatske osnovni preduvjet ostvarenje njezine teritorijalne cjelovitosti. Sve u svezi s Vojnom krajinom izazivalo je veliku pozornost hrvatske javnosti. O tome svjedoče brojni članci koji s različitih aspekata osvjetljavaju stanje u Vojnoj krajini i predlažu mjere za uklanjanje problema i poboljšanje situacije.¹⁵ Vrlo je zanimljiv kraći članak čiji je autor (O. V....ć) očigledno dobar poznavatelj situacije u Vojnoj krajini, možda neki časnik ili službenik. On postavlja pitanje zašto "određeni krugovi", pri čemu vjerojatno misli na službene organe i tisak u Beču (ovo se može zaključiti na osnovi toga što autor članka zapravo reagira na jedan napis u listu *Wiener Zeitung*), šute o zaslugama Vojne krajine u ratu za očuvanje Austrije 1848.-1849. Uzrok takvoj šutnji autor članka vidi u strahu bečke vlade da bi tada i Vojna krajina mogla tražiti ravnopravnost i ostala prava koja su priznata drugim pokrajinama.¹⁶ Takav mačehinski odnos centralne vlade prema stanovništvu Vojne krajine izazvao je opravdano nezadovoljstvo u samoj Krajini, ali i Hrvatskoj, čiji su službeni organi uzalud nastojali ostvariti inkorporaciju Vojne krajine i teritorijalnu cjelovitost Hrvatske u Monarhiji.

U takvoj atmosferi nezadovoljstva izazvanog odnosom bečke vlade prema Hrvatskoj poput ulja na vatru djelovao je službeni mađarski dopis nekog Almássyja koji se nazvao "šefom Kameralnog i financijskog odjela za Ugarsku i pridružene strane" (naglašeno u izvorniku). U dopisu iz Budima od 23. 1. 1849. "taj besramni Arpadov unuk ima smjelosti" narediti jednom ovdašnjem tridesetničkom uredu da narodnim stražama na kordonu uz Dravu prestane isplaćivati plaću.¹⁷ Već u sljedećem broju uredništvo je objavilo oštar komentar u kojem se ovakav postupak ocjenjuje kao povreda načela ravnopravnosti naroda, načela samostalnosti i samouprave naroda Austrije te načela međusobne neovisnosti naroda, a to su načela za koja je austrijska vlada pred parlamentom u Kromečiju obećala da će ih provesti i u Ugarskoj. Uredništvo smatra da ovaj dopis nije odraz politike austrijske vlade, jer nju ipak ne smatra sposobnom za takvu perfidiju, već ga pripisuje "nedostatku takta" autoriteta u Mađarskoj i "objesnoj oholosti Mađara, koju čak ni gorka iskustva sadašnjosti ne mogu slomiti". Sumnju da je ipak riječ o postupku koji je barem posredno odobrila vlada potvrđuje činjenica da to u novije vrijeme nije usamljen slučaj, a slične sumnje u umiješanost vlade izriču i članci objavljeni u *Slavenskom Jugu*, *Novinama dalmatinsko-hrvatsko-slavonskim* i u *Napretku*.¹⁸ Bilo je još sličnih primjera koji su u Hrvatskoj izazvali ogorčenje, a *Südslawische Zeitung* je u ime hrvatske javnosti postavio pitanje zašto se uopće u Hrvatsku šalju takvi

¹⁵ Skoro u svakome broju SZ donose se članci iz Vojne krajine, ali ću ovdje navesti samo najznačajnije: "Gegenwart und Zukunft der kroatisch-slavonischen Militärgrenze" I., II., III., 5. 2. 1849./15., 7. 2. 1849./16., 9. 2. 1849./17., "Die kroatisch-slavonische Militärgrenze in administrativer Beziehung" I., II., III., 14. 2. 1849./19., 16. 2. 1849./20., 19. 2. 1849./21.

¹⁶ "Aus der Karlstädter Grenze", SZ, 10. 8. 1849./118.

¹⁷ SZ, 7. 2. 1849./16.

¹⁸ SZ, 9. 2. 1849./17. O pisanju zagrebačkih novina o ovome dopisu te reakcijama službene hrvatske politike usp. Tomislav MARKUS, Mađarski nacionalizam, 62.-63.

dopisi kada bi mađarske vlasti trebale biti svjesne da se oni neće poštivati, već će jedino pobuditi nepovjerenje i ogorčenost. Izražava se nada da će mađarske vlasti odustati od ovakve uvredljive prakse za Hrvatsku.¹⁹

Almásyjev dopis imao je i službeni epilog. Reagirajući na njegov dopis i sličan dopis bivšeg inspektora u Rijeci, mađarona Josipa Mayera, koji je nakon ponovnog priključenja Rijeke Hrvatskoj pobjegao u Mađarsku i tamo se očevidno aktivno uključio u nove strukture vlasti, Bansko vijeće je svim uredima za tridesetinu i promet solju u Hrvatskoj, Slavoniji i Primorju poslalo okružnicu. U njoj se osuđuje "ova mađarska besramnost" i povreda banskog autoriteta i zabranjuje se svim uredima za tridesetinu i promet solju u Trojednoj kraljevini i Primorju da primaju bilo kakve naredbe od mađarske vlade ili njezinih službenika i ponovno se naglašava da su podređeni samo hrvatskim upravnim organima. Eventualne takve dopise s mađarske strane, ako se opet pojave, trebaju proslijediti Banskome vijeću koje će se pobrinuti za zaštitu vlastitoga i banova autoriteta.²⁰

Vjerojatno su mađarske vlasti u Budimu uvidjele nespretnost i neumjesnost ovakvih poteza, a možda je i bečka vlada upozorila svoje podređene organe u Budimu na neprihvatljivost ovakva ponašanja. Sigurno je, međutim, da je u istome broju *Südslawische Zeitung* objavio još jedan Almásyjev dopis ovdašnjem financijskom uredu, ovaj put na njemačkom jeziku. U ovome se dopisu objašnjava da je onaj dopis od 23. 1. 1849., koji je izazvao toliko uzbuđenje u Hrvatskoj, na ovu adresu poslan pogreškom ekspeditora i zatraženo je da se on pošalje natrag u Budim. Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* naravno nije propustilo izraziti svoju sumnju u ovakvu neuvjerljivu ispriku.²¹

Razumljivo je da ovakvi postupci mađarskih službenih organa, prema su se nalazili pod okriljem centralne vlade čiju je politiku prema Mađarskoj *Südslawische Zeitung* oštro kritizirao²², tijekom rata u kojem su se Hrvati i Mađari nalazili na suprotnim stranama, nisu pridonosili stvaranju boljih odnosa između dvaju naroda. U takvoj napetoj atmosferi jedan u biti bezazleni događaj prerastao je u veliki politički problem. Neki su došljaci u jednoj gostionici usred Zagreba vikali "eljen Kossuth" i izazvali bijes Zagrepčana, a dva trgovca su prodavali broševe s Kossuthovim portretom. Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* takvo je ponašanje nazvalo nedopustivim, navodeći da niti jedna zemlja ne bi trpjela da se na njezinome teritoriju kliče u čast čovjeka koji je vođa naroda protiv kojega se ta zemlja bori u krvavome ratu. Uredništvo je svjesno da su tako orijentirani ljudi u Hrvatskoj malobrojni i da ne predstavljaju realnu opasnost za sigurnost zemlje, ali ipak savjetuje vlastima da ih javno opomenu zbog ovakva ponašanja i zaprijetite im kaznom, ako se to ponovi.²³

¹⁹ "Abermals eine madjarische Ordre an eine kroatische Behörde!", SZ, 16. 2. 1849./20.

²⁰ SZ, 19. 2. 1849./21.

²¹ Isto.

²² O tome usp. V. ŠVOGER, *Südslawische Zeitung* o revoluciji.

²³ Uvodnik, SZ, 20. 6. 1849./79. Spomenute promađarski orijentirane osobe uhićene

Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* u ovome se slučaju pokazalo prilično tolerantnim, a takvo je stajalište prilično dosljedno zadržalo i kasnije, ali zagrebačke vlasti nisu se pokazale takvima. Ubrzo je uslijedilo suđenje navedenim promadžarski orijentiranim osobama pred Banskim stolom kao prvom i zadnjom instancom. Državni odvjetnik (tužitelj) je tražio osudu na smrt i gubitak imovine. *Südslawische Zeitung* smatra ovu kaznu prestrogom navodeći kao argument da ova šačica Kossuthovih simpatizera ne može nanijeti stvarnu štetu Hrvatskoj, osim što vrijeđaju nacionalne osjećaje građana. Po mišljenju autora članka puno su opasnije one prividno lojalne osobe koje potajno pomažu Mađare i za svoja djela nikome ne odgovaraju. Autor članka također smatra da bi spomenutim osobama, u slučaju da im se dokaže krivnja, kaznom trebalo smatrati vrijeme provedeno u zatvoru do izricanja presude te da bi vlasti trebale javno objaviti mjere koje će poduzeti protiv sličnih pokušaja i kazne za eventualne slične slučajeve, što je uostalom *Südslawische Zeitung* savjetovao vlastima nakon samog događaja, ali to nije učinjeno. Autor razmatra i pravnu osnovu optužbe i pokazuje njezinu pravnu neodrživost. Tužitelj naime temelji svoju optužbu na jednome članku ugarskoga *Corpus juris* i na navodnome izvanrednome stanju. Anonimni autor, vjerojatno netko s pravnim obrazovanjem, pokazuje da se optužba ne može temeljiti na dvama pravnim sustavima koji se međusobno isključuju - ako je uvedeno izvanredno stanje onda stari zakoni više ne vrijede, i u tom se slučaju javnost mora upoznati s postupcima koji se smatraju protuzakonitima i kaznama za njih. Stoga autor smatra da bi tužilac trebao svoju optužbu utemeljiti na jednome od ova dva pravna sustava i obavještava čitateljstvo da je trgovcima koji su prodavali broševe s Kossuthovim portretom dopušteno da se brane sa slobode i da se proces nastavlja.²⁴

Uredništvo nije obavještavalo svoje čitateljstvo o daljnjem tijeku procesa koji je potrajao skoro dva mjeseca. U ironično intoniranome članku čitatelji se obavještavaju da je "državni proces" konačno završen i da su optuženi pušteni na slobodu. Prisjednici Banskog stola su očigledno bili tolerantniji i uvidjeli su neodrživost onako utemeljene optužbe. Autor članka ironično napominje da svaki glavni grad krunovine ima po nekoliko "državnih procesa" pa zašto ga onda ne bi imao i Zagreb, a osim toga i ovdašnji državni odvjetnik mora dokazati da zna voditi državni proces.²⁵ Uredništvo lista *Südslawische Zeitung*, a vjerojatno i uredništva ostalih novina u Hrvatskoj, s pažnjom je pratilo ovaj proces jer je to bio prvi "državni proces" u Hrvatskoj nakon uvođenja "Privreménog zakona o štampi", što ga je Jelačić proglasio kao "ban i diktator", a izradio ga je kanonik Stjepan Moyses prema austrijskom tiskovnom zakonu. Ovaj je zakon propisivao vrlo stroge novčane i zatvorske kazne, a nakon treće

su po nalogu Banskog vijeća. O tome banski namjesnik M. Lentulaj obavještava Jelačića u pismu od 7. srpnja 1849., HDA, BP, CLXIII., 1849/309. Pismo je objavljeno u: T. MARKUS, *Korespondencija*, 250.-251.

²⁴ Uvodnici, SZ, 12. 7. 1849./93, i 14. 7. 1849./95.

²⁵ SZ, 5. 9. 1849./138.

opomene list protiv kojega je pokrenut postupak trajno se zabranjuje, a urednik gubi pravo novinarskog rada. Prema ovome zakonu za sve je slučajeve povrede ovoga zakona bio predviđen usmeni postupak pred porotnim sudištem, a prizivna instanca je bio Banski stol.²⁶

Odnosom prema mađaronima i dalje se bavio i *Südslawische Zeitung*. Nakon završetka rata neki su se pripadnici bivše Horvatsko-vugerske stranke, koji su nakon krajnjeg zaoštavanja hrvatsko-mađarskih odnosa uglavnom u proljeće 1848. emigrirali iz Hrvatske, željeli vratiti u domovinu.²⁷ Upravljajući odbor Zagrebačke županije nije razlikovao one koji su emigrirali u austrijske pokrajine i one koji su se u Mađarskoj aktivno borili protiv svoje domovine te je uhitio mađarone koji su se nakon rata vratili u Hrvatsku i namjeravao ih je protjerati u Mađarsku. Zbog takvog je stajališta došao u oštar sukob s Banskim vijećem. Mirko Lentulaj je u ime Banskog vijeća upozorio zagrebački županijski odbor da je takav postupak protuustavan, naglasivši da svatko ima pravo na slobodu dok mu se ne dokaže krivnja, i traži od Odbora da te osobe pusti na slobodu i provede strogu istragu o čijim rezultatima treba obavijestiti Bansko vijeće. Upravljajući odbor Zagrebačke županije zaključio je da se Bansko vijeće miješa u njegove autonomne poslove i da će ga zbog toga tužiti banu Jelačiću. Mađarone zbog kojih je došlo do sukoba Odbor je protjerao preko Drave zatraživši od Varaždinske i Križevačke županije da takve osobe ne puštaju preko hrvatske granice. Prema mišljenju uvodničara u listu *Südslawische Zeitung* trebalo bi kazniti osobe koje su se ogriješile o domovinu, a možda su čak i sudjelovale u oružanoj borbi protiv svojih sugrađana, ali im prije toga treba dokazati krivnju. Što se tiče sudske nadležnosti nad takvim procesima, uvodničar smatra da za njih nije nadležan ratni vojni sud, jer nisu uhićeni s oružjem u ruci, nego pripadaju pod nadležnost redovnoga zemaljskog suda. U svakom slučaju, autor spomenutoga uvodnog članka najoštrije osuđuje postupak županijskog odbora koji je morao poslušati naredbu Banskog vijeća, kao njemu nadređenog organa. Stoga autor članka preporučuje Banskom vijeću da najoštrije kazni ovakvu povredu svoga autoriteta, jer ako to ne učini, eventualni slični postupci odvest će u anarhiju. Premda je to zapravo u suprotnosti s onim za što se borila hrvatska politika, a najodlučnije je podržavao i list *Südslawische Zeitung*, tj. za samoupravu Hrvatske, pa prema tome i za samostalnost Banskoga vijeća u odnosu prema centralnoj vladi, autor spomenutog članka je, očito pod jakim dojmom mogućih posljedica ovakve neposlušnosti i narušavanja autoriteta Banskoga vijeća, zaključio da bi centralna vlada trebala kazniti ovakav samovoljan postupak Upravljajućeg odbora Zagrebačke županije ako Bansko

²⁶ O ovome tiskovnome zakonu i njegovome primjenjivanju usp. J. HORVAT, *Povijest novinstva* 174-175. i M. GROSS, *Počeci*, 401.-402. Ovaj tiskovni zakon objavio je Tomislav MARKUS u članku "Dokumenti o hrvatskom pokretu 1849. godine", ČSP 30., br. 3., 1998., 577.-595. "Privremeni zakon o štampi" objavljen je na str. 582.-584., a zakon "O sudištu i sudbenom postupanju glede tiskarskih proizvoda" na str. 584.-585.

²⁷ O njima usp. raspravu Vladimira KOŠČAKA, "Mađaronska emigracija 1848.", *Historijski zbornik* III., Zagreb 1950., 39.-124.

vijeće propusti to učiniti.²⁸ Bansko vijeće, odnosno u ovome slučaju unutrašnji odsjek, zbog različitih je pitanja dolazilo u sukob i s Upravljujućim odborima drugih županija i rješavalo ih je na razne načine.²⁹

Trebalo bi još reći nekoliko riječi o odnosu hrvatske javnosti prema vojnim operacijama, pri čemu ću se ovdje ograničiti na one vođene na hrvatskom teritoriju. Najveće među njima su svakako bile one oko zauzimanja Osijeka pa im je i *Südslawische Zeitung* posvetio veliku pozornost. Potanko se opisuju pripreme i kretanje vojnih postrojbi radi zauzimanja Osijeka, a jednako je potanko opisano i samo zauzimanje grada i odnos prema ratnim zarobljenicima nakon što je carska vojska osvojila grad, koji se, naravno, ocjenjuje humanim i korektnim.³⁰

Tijekom ljeta, kada je postalo vidljivo da Mađari gube rat, u nekim dijelovima Hrvatske proširio se strah od mogućeg napada Mađara radi osiguranja odstupnice za svoje vođe. Dopisnik iz Osijeka (potpisan šifrom b.) izvještava o takvome strahu koji se proširio Slavonijom te nastoji pružiti istinite informacije i raspršiti strah stanovništva. Argumentirano dokazuje da se mađarski general Perczel nalazi u okruženju postrojbi pod zapovjedništvom bana Jelačića te naglašava da ni u slučaju poraza mađarsko-poljske vojske koja bi tada napala neku slabiju zemlju da osigura odstupnicu za odlazak svojih vođa u neku drugu zemlju, Slavoniji ne prijete opasnost jer iz Slavonije nemaju kamo otići. Autor vjerojatno pretpostavlja da su mađarski vođe svjesni činjenice da je južnoslavensko stanovništvo turskih pokrajina neprijateljski raspoloženo prema Mađarima i da se zbog toga ovi neće usuditi preko Slavonije pobjeći u Tursku, odnosno autor ovog članka Tursku ne smatra mogućim odredištem azilantata.³¹ Vjerojatno su i vojne vlasti smatrale prilično nerealnim ovakav razvoj situacije jer u listu *Südslawische Zeitung* nema vijesti o nekim posebnim pojačanjima u Slavoniji, ali se donosi vijest o pojačanjima u Međimurju ako Mađari ovdje odluče probiti obruč koji se sve više steže oko njih i pokušaju se probiti do Rijeke.³² Ove su se mjere opreza kasnije pokazale nepotrebnima, jer su mađarski vođe, kao što je poznato, osigurali odstupnicu na drugoj strani.³³

²⁸ Uvodnik, SZ, 9. 10. 1849./166. To nije bio prvi sukob spomenutoga županijskog odbora i Banskoga vijeća zbog odnosa prema mađaronima. O tome i o stajalištu bana Jelačića i Banskoga vijeća o problemu odnosa prema mađaronima v. T. MARKUS, Korespondencija Jelačić - Bansko vijeće, 38.-40.

²⁹ O tome usp. I. IVELJIĆ, O značenju unutrašnjeg odsjeka, 71.-94. i T. MARKUS, Korespondencija Jelačić - Bansko vijeće, 25.-49.

³⁰ SZ, 12. 2. 1849./18., 14. 2. 1849./19., 16. 2. 1849./20. Druge kraće vijesti ovdje neću navoditi, a o borbama u Srijemu bit će riječi u poglavlju o Vojvodini, jer taj teritorij danas pripada navedenoj pokrajini susjedne države.

³¹ SZ, 20. 6. 1849./79.

³² SZ, 11. 7. 1849./92.

³³ Bansko je vijeće u travnju 1849., dakle nekoliko mjeseci prije pojave ovih članaka, poduzelo određene obrambene mjere zbog pogoršavanja situacije na mađarskom ratištu. O njima M. Lentulaj izvještava Jelačića u pismu datiranome 18. travnja 1849., HDA, BP, CL.III., 1849/284d; HDA, BV, XIX., Bojni odsjek (BO), 1849/3781-45., objavljeno u: T.

Podređivanje bana Jelačića feldmaršalu knezu Windischgrätzu koji je imenovan vrhovnim zapovjednikom u Ugarskoj *de facto* je značilo derangiranje Jelačića koji je prvo imenovan na tu dužnost, a u Hrvatskoj je protumačeno kao izraz nezahvalnosti prema njemu osobno i prema hrvatskome narodu. Ovu odluku carske vlade uredništvo lista *Südslawische Zeitung* komentiralo je nekoliko puta i to u situaciji kada se pokazalo da izbor Windischgrätza doista nije bio najsretniji potez. U proljeće 1849. nakon sjajnih pobjeda mađarske vojske i povlačenja carskih postrojbi javili su se glasovi koji su tvrdili da bi bilo bolje da je Dvor ostavio bana Jelačića na mjestu vrhovnog zapovjednika u Ugarskoj, jer bi on uspješnije vodio ratne operacije, a u sređivanju situacije u Mađarskoj bi mu pomoglo njegovo diplomatsko umijeće. Također se napominje da on u trenutačnoj situaciji nikako ne bi trebao prihvatiti navedenu dužnost, ako mu je car i vlada ponude, jer je spašavanje časti carskoga oružja u trenutačnim okolnostima vrlo nezahvalan posao.³⁴ Na zadovoljstvo hrvatske javnosti ban Jelačić nije se našao u položaju da takvu ponudu treba prihvatiti ili odbiti.

Osim vijesti u svezi s revolucionarnim pokretima u Monarhiji *Südslawische Zeitung* je pratio aktualne događaje na političkom, kulturnom i gospodarskom polju ne samo u Hrvatskoj, nego uz pomoć dopisa i u ostatku Monarhije. Također su objavljivane sve važnije službene odluke Banskog vijeća i centralne vlade, naravno one koje su se smjele objaviti. Takvi članci se u ovome radu ne obrađuju jer nisu u suglasju s njegovom temom.

Iz provedene analize odjeka revolucionarnih događaja u Habsburškoj Monarhiji na stranicama lista *Südslawische Zeitung* vidljivo je da im je uredništvo posvećivalo veliku pozornost, ne ograničavajući se pritom samo na događaje na bojnome polju. Nastoji se, ponajprije centralnu vladu, ali i Bansko vijeće, potaknuti na rješavanje najvažnijih problema Hrvatske, pri čemu se neprestano u prvi plan ističe ostvarenje temeljnih hrvatskih nacionalnih zahtjeva, odnosno teritorijalne cjelovitosti i samouprave, ali se ne zaboravljaju naglasiti ni težnje za preuređenjem Monarhije u saveznu zajednicu slobodnih i ravnopravnih naroda. Jasno se izražava nezadovoljstvo ignorantnim odnosom i nezahvalnošću bečke vlade prema Hrvatskoj i Vojnoj krajini koja zanemaruje njihove velike i neupitne zasluge za očuvanje Monarhije i nije spremna potvrditi zaključke Hrvatskog sabora iz 1848. i tako ispuniti opravdane i utemeljene zahtjeve hrvatskog naroda. Svoju liberalnu i uglavnom tolerantnu orijentaciju uredništvo je nastojalo prenijeti i na javno mnijenje, premda je ni uredništvo u odnosu prema Mađarima nije u potpunosti dokazalo jer je još uvijek prisutno stereotipno prikazivanje Mađara kao oholih, častohlepnih, gordih, ponosnih, fanatiziranih i netolerantnih ljudi kojima se pripisuje glavna krivnja za ovaj krvavi sukob. Osuđuje se ponašanje nekih

MARKUS, *Korespondencija*, 199.-201.

³⁴ SZ, 16. 4. 1849./45. O stavu hrvatske javnosti u svezi s Jelačićevim podvrgavanjem Windischgrätzu usp. T. MARKUS, *Mađarski nacionalizam*, 60.; isti, *Hrvatski pokret 1848.-1849.*, 38.-39.

županijskih odbora prema mađaronima i ističe se da i oni imaju ista građanska prava kao ostali građani drukčijeg političkog uvjerenja, ali se ipak stječe dojam da se to smatra manjim zlom u odnosu na ponašanje Mađara prema nemađarskim narodima u Ugarskoj i da se to zapravo tumači velikim dijelom kao posljedica spomenutog odnosa Mađara prema nemađarskim narodima. Ipak se izražava nada u poboljšanje odnosa među narodima i uvjerenje da će razne reforme i modernizacija na svim poljima ljudskog života svima donijeti bolju budućnost.

II. O Srpskoj Vojvodini

Hrvatska je javnost pozdravila pojavu srpskoga nacionalnog pokreta u proljeće 1848. u istočnoj Slavoniji i u južnoj Ugarskoj koji se razvio oslanjajući se na tradiciju i privilegije Pravoslavne crkve, vojnu snagu Vojne krajine, financijsku moć srpskog građanstva, a na njega je pozitivno utjecala i blizina Kneževine Srbije. Početne pokušaje približavanja između srpskoga i mađarskoga nacionalnog pokreta ubrzo je zamijenio otvoreni sukob, jer je mađarska strana odbila priznati političku individualnost srpskog naroda u Mađarskoj. Predstavnici srpskog naroda okupljeni na narodnoj skupštini u Srijemskim Karlovcima 1. (13.) i 3. (15.) 5. 1848. proglasili su Srpsku Vojvodinu autonomnom političkom zajednicom u sklopu zemalja krune sv. Stjepana i Habsburške Monarhije. Ta je politička zajednica trebala obuhvaćati Srijem, Baranju, Bačku i Banat, a političkim i vojnim čelnikom proglašen je vojvoda. Za vojvodu je izabran krajiški časnik Stevan Šupljikac, a za patrijarha metropolit Srpske pravoslavne crkve Josif Rajačić. Izražena je i želja za stupanjem novoosnovane političke zajednice u savez s Trojednom Kraljevinoj na temelju ravnopravnosti.³⁵ Motiv za takav korak svakako je bila zajednička opasnost od Mađara, zatim okolnost što je Hrvatski sabor uz Slavenski kongres u Pragu predstavljao jedinu legitimnu instituciju preko koje je srpski narod mogao caru podnijeti svoje zahtjeve (tada se naravno nije ni pomišljalo na to da bi se ti zahtjevi mogli podnijeti caru preko zajedničkoga Ugarskog sabora), a vjerojatno i mogućnost povezivanja s brojnim vjernicima pravoslavne vjere u Trojednoj Kraljevini. Hrvatska javnost i Hrvatski sabor prihvatili su mogućnost ovakvog savezništva radi lakšeg suprotstavljanja službenoj mađarskoj politici koja nije priznavala nacionalna prava nemađarskih naroda u Ugarskoj.³⁶ S ovakvih je pozicija i uredništvo lista *Südslawische Zeitung* promatralo događaje u Vojvodini.

³⁵ Radoslav PEROVIĆ (ur.), *Grada za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848.-1849., I.*, Beograd 1952., dokument br. 182, 258.

³⁶ V. *Zapisnik sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavanske 5. i sledećih meseca lipnja i srpnja danah godine 1848. držanog, Zagreb, 1848.*, čl. VII., 9. O hrvatsko-srpskim odnosima u proljeće 1848. godine v. I. I. LEŠČILOVSKAJA, *Obćestvenno-političeskaja borba*, 69.-83.; T. MARKUS, "Hrvatski pokret 1848.-1849.", 25.-29. Opisujući spremnost hrvatske strane na sklapanje spomenutoga saveza sa Srpskom Vojvodinom Alojz Ivanišević osim saborskog zapisnika navodi još dva dokumenta hrvatske

Südslawische Zeitung je vrlo pozorno pratio događaje u Vojvodini³⁷ i objavljivao dopise nekolicine svojih tamošnjih dopisnika. Potanko se opisuju vojne akcije koje u proljeće 1849. uglavnom nisu imale povoljan rezultat za srpske postrojbe. Svi dopisnici s ponosom opisuju pobjedonosno vojevanje Srba od svibnja 1848. do siječnja 1849. godine dok su srpski časnici vodili srpske postrojbe. To su uglavnom bili tzv. narodni časnici koji uglavnom nisu imali vojnu naobrazbu, nego su na časničke položaje došli zahvaljujući velikom ugledu među Srbima ili su se istaknuli u borbama. U redovima srpske vojske u Vojvodini borilo se i nekoliko tisuća dobrovoljaca iz Srbije pod zapovjedništvom generala Knićanina.³⁸ Nakon što su u veljači 1849. godine i srpske čete podvrgnute Vrhovnoj komandi u Ugarskoj na čelu s feldmaršalom Windischgrätzom "srpsko-mađarski rat" postao je "austrijsko-mađarskim ratom", zaredali su porazi i Mađari su malo po malo osvajali sve više teritorija u Vojvodini. Posljedica tih poraza su velik broj izbjeglica koje su preplavile susjedne krajeve u Hrvatskoj i Srbiji i strahovita ratna razaranja, namjerno uništavanje imovine, pljačkanje i paljenje domova, crkvi i manastira. Mađari se optužuju kao jedini krivci za ovaj krvavi rat, a i većina ratnih zločina se pripisuje njima. Vjerojatno zbog netrpeljivosti i potcjenjivačkog, a često i uvredljivog odnosa carskih postrojbi, i to uglavnom artiljerijskih i konjaničkih, prema domaćem srpskom stanovništvu opisuju se nedjela pripadnika austrijske vojske nad stanovništvom ponovno osvojenih područja i nad njihovom imovinom te se ovdje odstupa od načela koje uglavnom posvuda vrijedi u ratu da se za zločine i razaranja optužuje samo protivnička strana. Jednodušna je

strane: "Entwurf des kroatisch-slavonischen Landtages über die Bedingungen der Pazifikation mit Ungarn" objavljen u: Stephan PEJAKOVIĆ (ur.), *Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848*, Wien 1861, 115.-116. i "Petition der Abgeordneten des kroatischen Landtages" bez datuma, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Beč, Kabinetsskanzlei, Ministerkonferenzzahl 1555/1849. Isti autor sumnja u "spremnost Srba koji žive u Vojvodini da uđu u savez s Hrvatskom" i kao potvrdu te sumnje navodi pismo pukovnika Mayerhofera upućeno 15. ožujka 1849. ministru predsjedniku Schwarzenbergu iz kojega donosi opširne citate, a ja ih ovdje djelomično prenosim: "Die serbische Nation strebe 'eine eigene politische Administration, selbständige Regelung ihrer inneren Angelegenheiten, all dieses unter dem ihr bereits gewählten Woiwoden, dann selbständige Stellung der orientalischen Kirche unter einem eigenen Patriarchen' an und wünsche 'zum Genusse dieser ihr größtenteils nach alten Privilegien zukommenden Rechte ein eigenes Gebiet zu erhalten, dessen Bestimmung und Abgrenzung sie ebenfals zum Teil auf ihr von den früheren Kaisern gemachte Zusicherung gründen will.'" Usp. Alojz IVANIŠEVIĆ, *Kroatische Politik der Wiener Zentralstellen von 1849 bis 1852*, Wien 1984, 44.-45.

³⁷ O revolucionarnim događajima 1848.-1849. u Vojvodini usp. Slavko GAVRILOVIĆ, *Srem u revoluciji 1848-1849*, Beograd 1963.; isti, "Srbi u revoluciji 1848-1849.", *Istorija srpskog naroda V/2.*, Beograd 1981., 45.-106.; isti, "Srbi u Hrvatskoj i Slavoniji u toku narodnog pokreta 1848-1849.", *Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV.-XIX. vek)*, Beograd 1993., 226.-252.; Lazar ČELAP, "Politička pripadnost Srijema u god. 1848-49.", *Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607-1957.*, Zagreb 1957., 621.-632.

³⁸ O Knićaninu usp. članak u *SZ*, 17. 11. 1849. /199.

ocjena da do ovakvih poraza ne bi došlo da su srpskim postrojbama ostavili njihove zapovjednike umjesto nametnutih časnika carsko-kraljevske austrijske vojske i da su srpske jedinice ostavili da se bore na njihovom teritoriju te da ih nisu dislocirali i rasporedili u sklopu većih jedinica carske vojske. Ovakvim preustrojem u Vojvodini su ostale malobrojne postrojbe pojačane vojnim obveznicima starijih godišta, dok su se najbolje srpske postrojbe borile u Mađarskoj. Uz to osuđuje se i nepovjerenje vojnih vlasti u Vojvodini koje ne žele dati oružje vojno sposobnim srpskim izbjeglicama, osim u krajnjoj nuždi. Dopisnici se nadaju da će vojne vlasti žurno nešto učiniti za poboljšanje situacije u Vojvodini.³⁹

Imenovanje bana Jelačića zapovjednikom tzv. Južne armije, koja je operirala u Slavoniji i Vojvodini, u Vojvodini je dočekano s odobravanjem i u Jelačića, kao prijatelja srpskog naroda, polagane su velike nade. Vijesti s ratišta su uskoro pokazale da su te nade bile opravdane.⁴⁰

Osim vojnih pitanja dopisnici iz Vojvodine i članci preneseni iz srpskih listova iz Vojvodine i iz Kneževine Srbije tematiziraju i različite političke probleme. Već tijekom 1848. godine došlo je do sukoba zbog ovlasti između patrijarha Rajačića i Odbora u Srijemskim Karlovcima, nakon narodne skupštine u Srijemskim Karlovcima 1. (13.) i 3. (15.) svibnja 1848. osnovanog sa zadatkom da razmotri pitanje organizacije Vojvodine. Već nakon povratka patrijarha Rajačića iz Innsbrucka, kamo je vodio srpsko poslanstvo koje je trebalo caru prenijeti želje srpskog naroda i ishoditi njihovo sankcioniranje, došlo je do sukoba između patrijarha i Odbora, ponajprije njegova čelnika, mladog, ambicioznog političara Đorđa Stratimirovića. Uslijedila je reorganizacija Odbora, ali su sukobi i dalje tinjali. Autor članka u listu *Napredak*, koji je očito u ovome sukobu na strani patrijarha, iznosi da je patrijarh, potaknut potporom nekolicine mladih ljudi kojima se nisu sviđale oligarhijske tendencije Odbora, privremeno preuzeo vrhovnu vlast u Vojvodini. Tada se pojavio vojvoda general Stevan Šupljikac⁴¹, na svibanjskoj skupštini izabran za političkog poglavara novoustrojene srpske političke zajednice, koji je zbog ratnih okolnosti i nedovoljnog poznavanja prilika u Vojvodini preuzeo samo vojne poslove, ali i dužnost vrhovnog komandanta srpskih postrojbi nije obavljao dugo zbog prerane smrti (umro je krajem prosinca 1848.). Prema mišljenju autora ovog članka pojavljivanjem vojvode mandat Odbora trebao se ugasiti, ali do toga nije došlo i Odbor je podijeljen u odsjeke i ponovo reorganiziran. Autor članka opravdava postupke patrijarha koji je otišao u Zemun i dobio veliku vojnu pomoć Kneževine Srbije, ali

³⁹ SZ, 8.1.1849./3., 6.4.1849./41., 11.4.1849./43., 13.4.1849./44., 23.4.1849./48., "Unsere Kriegsführung", 25.5.1849./64.

⁴⁰ Usp. npr. SZ, 8.6.1849./72., 9.6.1849./73., 18.6.1849./78.

⁴¹ Stevan Šupljikac bio je general carsko-kraljevske vojske i čekao je carevu potvrdu svoje nove dužnosti, ali je ipak na nagovor bana Jelačića i nekih drugih uglednih vojnih osoba, zabrinutih zbog sukoba u Vojvodini, pristao preuzeti dužnost vojvode i prije formalne careve potvrde. Umro je 29. 12. 1848. ne dočekavši carevu službenu potvrdu nove dužnosti, koja je bila potpisana i putovala je k njemu.

smatra da to nije promijenilo odnose između Odbora i patrijarha i da je Odbor i dalje podređen patrijarhu koji određuje i širinu njegovih ovlasti. *Napredak* nije zadovoljan djelovanjem Odbora i smatra da bi ga ponovno trebalo reorganizirati i učiniti djelotvornijim. Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* u opisivanju ovoga "razdora vrijednog žaljenja" želi ostati neutralno i prepustiti čitateljstvu da samo donese vlastiti sud, ali se ipak između redaka stječe dojam da ono u potpunosti ne odobrava ponašanje ni jedne strane.⁴²

Već u sljedećem broju lista *Südslawische Zeitung* objavljen je još jedan članak o spomenutom sukobu u Vojvodini, ovaj put iz beogradskog lista *Sérbiske novine*. Nastojeći zauzeti neutralno stajalište, autor članka ističe zasluge Odbora u prvoj fazi srpskoga političkog pokreta, ali smatra da je sada došlo vrijeme za organiziranje i postavljanje temelja novoga ustroja Srpske Vojvodine te da bi članovi Odbora svoje mjesto trebali prepustiti ljudima s dobrim organizacijskim i upravnim sposobnostima. Autor ovoga članka također ne smatra dobrim ni patrijarhov pokušaj da sam preuzme centralnu vlast, ne želeći umanjiti njegove zasluge i neosporni autoritet među narodom. Za srpski narod bi po njegovome mišljenju bilo najbolje stvaranje jednoga kolektivnog tijela na čelu s patrijarhom koje bi imalo centralnu vlast.⁴³ Smirivanje političke napetosti na unutarnjopolitičkom planu, pojava novih problema ponajprije u odnosu na centralnu vladu i zaoštavanje ratnih sukoba skrenuli su pozornost tiska na druge teme.

Medusobni odnos srpskog naroda u Vojvodini i bečke vlade bio je temom nekoliko članaka. Bečka je vlada u prosincu 1848. godine potvrdila izbor Stevana Šupljikca za vojvodu te metropolita Rajačića za patrijarha radi smirivanja nezadovoljstva i čvršćeg vezivanja Srba uz Dvor u borbi protiv mađarskog separatističkog pokreta, jer su se Srbi do tada borili protiv Mađara, ali isključivo na teritoriju koji su smatrali vlastitim i nevezano uz druge operacije austrijske vojske. Međutim, druge odluke svibanjske skupštine bečka vlada nije potvrdila, premda je još ranije načelno obećala njihovu potvrdu. Stoga su se i Srbi ubrajali u narode nezadovoljne politikom vlade, a odnos vlade prema srpskome narodu u pogledu njihovih zasluga u ratu 1848.-1849. ocjenjivali su nezahvalnim i nepravednim. Autor članka ističe činjenicu da su se do tog trenutka interesi austrijske vlade i Srba podudarali (borba protiv zajedničkog neprijatelja, Mađara), ali se početkom godine 1849., kada se činilo da su Mađari poraženi, ti interesi počinju razilaziti. Stoga se Srbi pozivaju na krajnji oprez prema vladi i svima koji među njih siju neslogu. U istome broju uredništvo lista *Südslawische Zeitung* objavilo je vijest o događaju koji je pokazao da su sumnje Srba u odnosu na bečku vladu bile opravdane. U Srijemskim Karlovcima je, naime, proglašeno ratno stanje i do

⁴² Članak u rubrici "Journalrevue", SZ, 5. 2. 1849./15.

⁴³ Članak u rubrici "Journalrevue", SZ, 7. 2. 1849./16. I kasnije je bilo glasova koji su izražavali nezadovoljstvo zbog težnje patrijarha Rajačića da kao jedini neosporni autoritet u narodu doživotno zadrži tada skoro neograničenu vlast. Tako su naime i u srpskim krugovima tumačili njegovo protivljenje da se izabere novi vojvoda, SZ, 11. 5. 1849./58.

daljnje je zabranjeno izlaženje političkih listova. Uredništvo spomenutoga zagrebačkog lista ukratko se osvrće na vrlo pozitivno djelovanje tamošnjih listova *Napredak* i *Viestnik* u odnosu na interese Srba i Austrije tijekom pravoga ratnog stanja i zaključuje da je u ovom slučaju riječ o "umjetnom" ratnom stanju radi ugušivanja novina i ograničavanja sloboda.⁴⁴

Ovakav postupak vojnih vlasti nije ušutkao srpske novinarske glasove niti pisanje lista *Südslawische Zeitung* o Vojvodini. Uredništvo je prenijelo članak iz beogradskih *Sérbских Novina* koji razmatra problem odnosa Srba prema bečkoj vladi nakon smrti vojvode Šupljikca i postavlja pitanje bi li bilo primjereno da Srbi za svog vojvodu izaberu austrijskog cara. Autor spomenutoga članka negativno odgovara na ovo pitanje i kaže da postoje razlozi protiv takve odluke. Dok Vojvodina još nije u potpunosti politički i administrativno organizirana, jer nema vlastitu vladu, bilo bi vrlo opasno izabrati cara za srpskog vojvodu, jer bi se zbog zajedničkoga čelnog čovjeka srpsko "državno pravo" počelo povezivati s austrijskim. To bi zbog centralizacijskih nastojanja bečke vlade značilo uvođenje centralističkog sustava i u Vojvodini, što je suprotno srpskoj tradiciji i tomu da srpskim narodom neposredno vlada "neki despot ili vojvoda", pogotovo ako je stranac.⁴⁵ Iz ove je argumentacije vidljivo da su Srbi svoje nacionalne zahtjeve (vlastita politička zajednica u sklopu Austrije na čelu s poglavarom, vojvodom kojega sami Srbi izaberu) zasnivali na ranijim privilegijama i prirodnome pravu. Svoje zahtjeve oni su mogli temeljiti na tada prihvaćenim načelima prirodnog prava, kao što su to uostalom činili i drugi narodi Monarhije, ali se nisu mogli pozivati na "državno pravo" srpskog naroda u Monarhiji. Srpski je narod u Habsburškoj Monarhiji imao crkveno-prosvjetnu autonomiju, ali nikada nije imao svoju državu s vlastitim teritorijem, saborom, vladom. U skladu s onodobnim političkim okolnostima shvatljivo je pozivanje Srba i na "državno pravo", kao što su to činili drugi narodi, npr. Hrvati, ali navođenje državnopravnih argumenata u prilog vlastitih zahtjeva u slučaju srpske politike ne može se smatrati pravno utemeljenim.

Bečka vlada i Dvor su, vjerujući u skori kraj rata i potpunu pacifikaciju Mađarske, raspustili parlament u Kroměfizu i svoje vjerne narode "nagradili" oktroiranim ustavom. Ovaj je ustav u Vojvodini izazvao nezadovoljstvo kao i u hrvatskoj javnosti, a komentatori su navodili iste zamjerke kao oni u Hrvatskoj. U odnosu prema srpskom narodu u Vojvodini autor članka ističe golem doprinos i patnje srpskog naroda u očuvanju Monarhije i ostvarenju vlastitih težnji, pri čemu zasluge srpskog naroda smatra neusporedivo većima prema zaslugama drugih naroda Monarhije, a ipak su Srbi oktrojem dobili manje od bilo kojeg drugog naroda, jer Vojvodina nije čak niti krunovina. Stoga autor ovog članka savjetuje Srbima da otiđu caru i zahtijevaju da se točno odrede granice Vojvodine, u onim okvirima koje je postavila Svibanjska

⁴⁴ SZ, 9. 2. 1849./17.

⁴⁵ Članak u rubrici "Journalrevue", SZ, 16. 2. 1849./20.

skupština, te da se Vojvodina proglasi krunovinom. Ako se to nikako ne bi moglo izbjeći, neka Srbi pristanu nato da car uzme naslov nadvojvode Srba.⁴⁶

Budući da oktrojem nije do kraja bilo riješeno pitanje Vojvodine, vlada je pozvala predstavnike iz Hrvatske i Vojvodine u Beč gdje bi trebali vladi iznijeti prijedloge o uređenju Vojvodine i međusobnom odnosu između Trojedne Kraljevine i Srpske Vojvodine. Ti su pregovori tekli iza zatvorenih vrata⁴⁷ pa o njima uglavnom nema vijesti osim poneke obavijesti da su još u tijeku i da će se uskoro završiti. Objavljeno je npr. pismo srpskog predstavnika na tim pregovorima u Beču, Jakova Živanovića, upućeno banu Jelačiću, ali ono ne osvjetljava same pregovore, nego govori o molbi da se ban Jelačić kod carske vlade založi za imenovanje patrijarha Rajačića carsko-kraljevskim povjerenikom za cijelu Vojvodinu te da se tako, barem privremeno prizna integritet Vojvodine. Neposredni povod ovome pismu je bila odluka vlade o imenovanju patrijarha Rajačića c.k. povjerenikom za Srijemsku, Torontalsku i županiju Bač, te kotar Vršac, dok su za ostale dijelove Vojvodine imenovani drugi povjerenici.⁴⁸

Bez obzira na ova vijećanja sa srpskim i hrvatskim predstavnicima u Beču o pitanju uređenja Vojvodine, ubrzo se pokazalo da je i ovaj put austrijska vlada donijela odluku koja je prvenstveno odgovarala njezinim interesima. Carskim patentom od 18. studenoga 1849. određeno je uređenje Vojvodine Srbije i Tamiškog Banata (Woiwodschaft Serbien und Temeser Banat) koji se izdvajaju iz Ugarske i oblikuju kao posebna "provizorna" krunovina. Ovakva je formulacija izabrana zato što se Vojvodina ne nalazi na popisu krunovina u § 1. oktroiranog ustava, a ovim je patentom konačna odluka prepuštena parlamentu. Ova nova krunovina obuhvaća cijeli Banat, Bačku i srijemske kotareve Rumu i Ilok (priključenje cijelog Srijema, kako se kaže u patentu, bilo bi suprotno zaključcima VII. i XI. Hrvatskog sabora iz 1848. u kojima se Srijem smatra dijelom Vojvodine i dijelom Hrvatske). U ovom upravnom području Vojvodina Srbija (kotarevi Ruma i Ilok, dijelovi Bačke, te Torontalske i Tamiške županije naseljeni pretežno Srbima) činit će "posebni okrug" radi olakšavanja njezina spajanja s nekom drugom krunovinom (prema § 78. carskog ustava), pri čemu će Vojvodina imati odlučujuću riječ. Car je uzeo naslov "veliki vojvoda Vojvodine Srbije", dok će čelni čovjek okruga Vojvodine nositi naslov "vicevojvode". Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* u svome komentaru u povodu objavljivanja ovog patenta ističe da su pri oblikovanju ove nove provizorne krunovine želje srpskog naroda bile samo dobro došao izgovor vladi da ovo važno područje u političkom, gospodarskom i vojno-strateškom pogledu izdvoji iz Ugarskog kraljevstva i izravno podredi sebi. Autor ovoga članka drži da se mogao očekivati ovakav rasplet jer su Srbi prisvojili i područje na kojem nisu bili većinski narod i htjeli su njime samostalno upravljati što bez ujedinjenja s

⁴⁶ V. dva članka iz beogradskih *Serbskih Novina*, SZ, 21. 3. 1849./34.

⁴⁷ Ove pregovore ukratko opisuje J. NEUSTÄDTER, *Ban Jelačić I.*, 286.-288.

⁴⁸ SZ, 27. 4. 1849./50.

jednom susjednom krunovinom nije bilo moguće. Vojvodina Srbija svedena na rang okruga sada je tek dio cjeline u kojoj su Srbi ujedinjeni s drugim narodima i neće imati odlučujuću riječ. Premda se ovakvom organizacijom Vojvodine ostavlja mogućnost njezina sjedinjenja s nekom drugom krunovinom, autor to ne drži izvedivim, jer misli da vlada neće dopustiti komadanje, a time i ukidanje ove nove krunovine što ju je upravo stvorila.⁴⁹

Ovako oblikovana Vojvodina nije ostvarila težnje srpskoga nacionalnog pokreta, ali ipak začuđuje što su Srbi lavinu nezadovoljstva, tako se može zaključiti prema pisanju lista *Südslawische Zeitung*, usmjerili ponajprije prema Hrvatima i banu Jelačiću i to zbog granica u Srijemu, dok se drugi aspekti organizacije Vojvodine Srbije, koji također nisu mogli zadovoljiti Srbe, gotovo ne spominju. Očito je srpska politika "dežurnog krivca" pronašla u Hrvatima. Nedoumice je izazvalo različito tumačenje zaključaka VII. i XI. Hrvatskog sabora iz 1848. U članku VII. prihvaća se pripadnost Srijema Vojvodini, dok se u čl. XI. ističe odlučnost obrane od Mađara svih područja Trojedne Kraljevine, uključujući i Petrovaradinsku pukovnicu u Srijemu. Njih su Srbi tumačili kao odricanje Hrvatske od cijelog Srijema koji se prepušta Vojvodini, dok je stajalište službene hrvatske politike bilo da se spomenutim zaključcima daje potpora srpskim zahtjevima, ali da Srijem treba ostati u sastavu Trojedne Kraljevine dok se nakon završetka rata ne uredi odnosi između nje i Srpske Vojvodine.⁵⁰ Također treba napomenuti da se tada, kada su stvoreni spomenuti saborski zaključci, nije niti pomišljalo da neće doći do ostvarenja proglašenog saveza između Hrvatske i Vojvodine. S obzirom na to uredništvo lista *Südslawische Zeitung* odgovara na ogorčene optužbe i ispade pune mržnje prema Hrvatima u srpskome tisku. Hrvate se optužuje da su vladu prisilili da dio Srijema, "tog prvobitno srpskog područja" oduzme Vojvodini i priključi Hrvatskoj (navodno je Jelačić zaprijetio svojom ostavkom i vojnom akcijom radi priključenja Srijema). *Südslawische Zeitung* nastoji smiriti uzburkane duhove i argumentirano ukazuje na ponašanje Hrvata prema Srbima iz Vojvodine tijekom 1848.-1849., na njihove simpatije, nesebičnu pomoć i potporu i povezivanje hrvatskih i srpskih interesa u svakoj prilici. Također ističe da se, u situaciji kada nema izgleda za ostvarivanje federativnog saveza, ali ni saveza bilo koje druge vrste između Trojedne Kraljevine i Srpske Vojvodine, Hrvatima ne može zamjerati što traže natrag dio vlastitog teritorija, koji su bili spremni odstupiti uz određene uvjete koji nisu ostvareni. I pri ovako zaoštrenoj atmosferi u hrvatsko-srpskim odnosima u listu *Südslawische Zeitung* poziva se na razum s nadom da će ipak doći do "bratskog približavanja od strane Srba".⁵¹

⁴⁹ "Die neu kreirte serbische Wojwodschafft", *SZ*, 4. 12. 1849./213.

⁵⁰ O stajalištu službenih hrvatskih organa o pitanju Srijema usp. T. MARKUS, Hrvatski pokret 1848.-1849., 28.-29. i 49.; isti, Korespondencija Jelačić - Bansko vijeće, 43. Pripadnost Srijema iz srpskog kuta tematiziraju djela navedena u bilj. 35. i 37. u ovome radu.

⁵¹ "Die Stimmung in der Wojwodina", *SZ*, 28. 11. 1849./208.; "Die serbische Wojwodschafft", 30. 11. 1849./210.; "Die neu kreirte serbische Wojwodschafft", 4. 12. 1849./213.; 22. 12. 1849./228.

Prema tome može se zaključiti da je uredništvo lista *Südslawische Zeitung* s velikom pozornošću i naklonošću pratilo događaje u susjednoj Vojvodini i ocjenjivalo ih sa stajališta zajedničkih hrvatsko-srpskih interesa u odnosu prema mađarskome revolucionarnome pokretu i bečkoj vladi. Polazeći od načela prirodnog prava prema kojemu sva vlast proizlazi iz naroda i svaki narod ima pravo na nesmetani nacionalni razvoj, zahtjevi srpskoga nacionalnog pokreta u istočnoj Hrvatskoj i južnoj Ugarskoj smatrani su opravdanim, a vjerovalo se i u njihovu ostvarivost. Načelno je prihvaćen savez Trojedne Kraljevine i Srpske Vojvodine koji službeni organi nisu pobliže odredili, ali se u skladu s težnjama hrvatske javnosti o preuređenju Monarhije u saveznu zajednicu na temelju ravnopravnosti naroda vjerovalo da će i taj savez biti na federativnoj osnovi (u listu *Südslawische Zeitung* uglavnom se koristi izraz federacija, premda su u razmatranju problema preuređenja Habsburške Monarhije prisutni i konfederativni elementi). Nakon proglašenja oktobra takav je savez postao nemogućim, ali je hrvatska javnost i dalje vjerovala u mogućnost saveza neke druge prirode. Neriješeno pitanje Srijema opterećivalo je međusobne odnose dvaju naroda, ali su u listu *Südslawische Zeitung* u ime zajedničkih ciljeva i sloge šutke prelazili preko prisvajanja Srijema, koji su u svim dopisima iz Vojvodine smatrali nepobitno srpskim teritorijem. Do promjene odnosa uredništva lista *Südslawische Zeitung* o ovome problemu došlo je nakon brojnih ispada prema Hrvatima u srpskom tisku nakon proglašenja careva patenta o ustroju Vojvodine Srbije i Tamiškog Banata. Međutim, i tada je uredništvo zagrebačkog lista pozivalo na razum i izražavalo nadu u promjenu odnosa Srba prema Hrvatima te povratak sloge. Vrijeme je pokazalo da su srpsko-hrvatski sukobi u pojedinim razdobljima bili prikriiveni, ali da su stalno bili prisutni.

III. Zaključak

Analiza pisanja lista *Südslawische Zeitung* o odjeku revolucionarnih previranja 1848.-1849. u Hrvatskoj i Srpskoj Vojvodini pokazala je da je uredništvo vrlo pozorno pratilo ovu tematiku i redovito je obavještavalo svoje čitateljstvo o najvažnijim događajima i odlukama pojedinih osoba i oblasti iz Hrvatske i Monarhije. Te su se odluke procjenjivale uglavnom u odnosu na hrvatske nacionalne ciljeve, odnosno ciljeve slavenskih naroda u Monarhiji. Iz takvog kuta promatra se i srpski politički pokret 1848.-1849. u Vojvodini. Uredništvo povezuje ciljeve hrvatskoga i srpskoga političkog pokreta, a to je uglavnom bilo i stajalište službene hrvatske politike, u nadi da će zajedničkom borbom protiv mađarskoga revolucionarnog pokreta, neprijateljski orijentiranog prema zahtjevima nacionalnih pokreta naroda Ugarske, lakše ostvariti vlastite nacionalne ciljeve. Međutim, posebno u drugoj polovini 1849. godine prisutno je sve veće udaljšavanje hrvatske i srpske politike, ponajprije zbog neriješenog pitanja međusobnoga teritorijalnog razgraničenja u istočnoj Slavoniji nakon što je poslije donošenja oktobra ustava postalo jasno da nije ostvariva ideja o savezu Trojedne Kraljevine i Srpske Vojvodine, koji u hrvatskim službenim

aktima nije bio pobliže određen. Pitanje Srijema postalo je povod za oštre napade sa srpske strane, koja je velik dio nezadovoljstva zbog konačnog rješenja pitanja Srpske Vojvodine usmjerila prema hrvatskoj strani. Ali i tada je uredništvo lista *Südslawische Zeitung* pozivalo na toleranciju i pomirenje kao osnovu budućih međusobnih odnosa između Hrvatske i Vojvodine.

Obje su strane bile nezadovoljne i razočarane politikom bečke vlade u odnosu na lojalne slavenske narode, koja je uglavnom ignorirala njihove zahtjeve, a udovoljavala je pojedincima od njih samo kad je na to bila prisiljena stjecajem okolnosti. Proglašenje oktroiranog ustava potvrdilo je strahovanja od centralizatorskih namjera vlade, a njime uglavnom nisu zadovoljeni zahtjevi manjinskih naroda. Stoga je oktroj izazvao veliko nezadovoljstvo i kritike u slavenskim zemljama u kojima je pružen otpor njegovom službenom proglašenju (taj je otpor bio najduži u Hrvatskoj, gdje je oktroirani ustav proglašen temeljnim zakonom tek početkom rujna 1849.). Sve su te kritike ustava i vladine politike, koliko god bile opravdane, postale suviše nakon ukidanja oktroiranog ustava krajem 1851. i proglašenja neograničenog carskog apsolutizma.

S U M M A R Y

THE ZAGREB OPPOSITION PAPER SUDSLAWISCHE ZEITUNG AND THE REPRECUSIONS OF THE REVOLUTIONARY TURMOIL IN 1848-1849 IN CROATIA AND VOJVODINA

The author analyzes the writing of the Zagreb opposition paper "Südslawische Zeitung" concerning the revolutionary turmoil during 1848-1849 in Croatia and Vojvodina. The editorial board of the newspaper *Südslawische Zeitung* carefully monitored and reported to its readership all the relevant events occurring in the region mentioned above. It judged the events occurring in Croatia and the Monarchy according to the main objectives of the Croatian political movement, or in other words, according to the objectives and interests of the Slavic peoples of the Monarchy. It tied the interests of the Croatian and Serbian political movement believing that in this way the Croats would more easily be able to realize their own national goals in the struggle against the Magyar revolutionary movement which was antagonistic to the national claims of the non-Magyar peoples of Hungary. The unsettled questions, above all others territorial delimitation, which were suppressed became all the more apparent after the octroyed constitution revealed that the goal of an alliance between the Triune Kingdom and the Serbian Vojvodina would not come to pass in the scope of a Habsburg Monarchy reorganized as a federation of equal nations. Both the Croatian and Serbian public was dissatisfied with Vienna's treatment of them and they mounted a strong resistance to the proclamation of the octroyed constitution which legalized the centralistic orientation of Vienna's rule. The proclamation of Serbian Vojvodina and Banat as distinct crown lands in November, 1849 showed that the Vienna government was dealing with the question of a Croato-Serbian alliance according to its own interests; the Serbian Vojvodina was being turned into a district under its control. The disgruntlement of the Serbs was directed at the Croats, but the *Südslawische Zeitung* retained its liberal and tolerant orientation.